

LES TOMBES REIALS DE LA CATEDRAL DE BARCELONA MEMÒRIA HISTÒRICA I CRÒNICA DEL SEU TRASLLAT DES DEL CLAUSTRE A L'INTERIOR DE LA SEU

JOAN BASSEGODA I NONELL*

Les tombes comtals

A la catedral de Barcelona, en el mur entre la porta de la Sagristia i la del claustre hi figuren els sarcòfags de fusta que contenen les suposades despulles dels comtes de Barcelona Ramon Berenguer, el Vell (c. 1023-1076) i de la seva esposa Almodis de la Marca (†1071), els quals assistiren a la consagració de la catedral el 18 de novembre de 1058, en temps del bisbe de Barcelona Guislabert (1035-1062).

Per bé que el rètol que veuria Francisco de Zamora el 1781, i l'actual de fusta en tres idiomes, al peu dels sepulcres, afirmen que corresponen a Ramon Berenguer el Vell i Almodis, els estudis de Próspero de Bofarull a *Los condes...vindicados* (1836)¹ i de Francesca Español i Bertran a la *Miscel·lània Joan Ainaud de Lasarte* (1998)² semblen demostrar que les restes comtals corresponen al comte Ramon Borrell, mort el 1017, casat amb Ermesindis de Carcassona, i a la de la seva nora Sanxa de Castella esposa de Berenguer Ramon I, el Corb que finà l'any 1027. Investigacions posteriors, realitzades per F. X. Montesa, semblen indicar que les restes de la comtessa corresponen a Peronella, reina d'Aragó i esposa Ramon Berenguer IV.³

Ultra el rètol de fusta, a la pintura mural darrere dels taüts, hi ha tres inscripcions, la primera, a dalt, du la data de la pintura, 1545, a baix a l'esquerra la de la

* Arquitecte de la Catedral

1. Próspero de BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, I^o Imprenta Oliveres, Barcelona, 1836, pàg. 221.
2. Francesca ESPAÑOL i BERTRAN, «El panteó comtal de la catedral de Barcelona en la època romànica», *Miscel·lània en homentage a Joan Ainaud de Lasarte*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, pàgs. 107-116.
3. Joan BASSEGODA i NONELL, «La reina Peronella d'Aragó, està enterrada a la catedral de Barcelona», *Catalunya Cristiana*, Barcelona, 5 d'agost de 1999, pàg. 25.

mort de Ramon Berenguer el Vell, el 27 de maig de 1076 i, a la dreta, la de la restauració dels sepulcres el 1786.

Aquest fet suposaria una rectificació en l'atribució dels personatges comtals sepultats a la catedral, cosa normal en les investigacions històriques car les primeres mencions de dits enterraments són de 1574, fetes per Francesc Tarafa, canonge arxiver de la catedral, mentre en el «Liber Antiquitatum I»⁴ de dit arxiu capitular figura la menció a l'enterrament de Ramon Borrell.

Els enterraments de Fra Menors

El mateix ha succeït en estudiar els enterraments comtals i reials que d'ençà de 1852 figuraren al claustre i ara són a l'interior de la seu, com més avall s'exposarà.

Cent quaranta-sis anys després, el 15 d'octubre de 1998, festivitat de Santa Teresa de Jesús, foren situades en el mur, en front del de la Sagristia, entre la porta de Sant Iu i la capella de les Ànimes, dues tombes amb les restes reials que, procedents del convent de Fra Menors, estigueren a la capella del Màrtirs al claustre de la catedral des de 1852.⁵

El convent franciscà de Fra Menors, dedicat a Sant Nicolau de Bari i a Sant Francesc d'Assís, va ser consagrat el 15 de juliol de 1247. Estigué situat al final de la Rambla darrera la Muralla de Mar en el lloc actual del Govern Militar i plaça del Duc de Medinaceli. El 1822 els franciscans, o frares del sac, foren exclaustrats per primera vegada i, per segona i definitiva el 1835, després que el 25 de juliol d'aquell any el convent i l'església fossin assaltats, saquejats i incendiats.

En l'església del convent hi havia les sepultures de diverses persones reials. Es té coneixement d'aquestes circumstàncies i del trasllat a la catedral a través de l'article del Dr. Frederic Udina i Martorell publicat al *Butlletí* de l'Acadèmia de Bones Lletres, XIII, 1950,⁶ basat en l'estudi de l'expedient «Restos de Personas Reales de la Casa de Aragón» conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i d'altres documents de l'Arxiu Municipal Administratiu i de la Reial Acadèmia de Bones Lletres.

A l'església de Sant Francesc es guardaven, en primer lloc, la tomba del rei Alfons III, el Franc o el Liberal, d'Aragó, segon Comte de Barcelona d'aquest nom (1285-1291), fill de Pere el Gran i de Constança de Sicília. Va ser enterrat a Fra Menors per expressa voluntat dictada en el seu testament firmat el 1288, on el rei, conqueridor de l'illa de Menorca, volia ser enterrat amb l'hàbit franciscà. La tomba era a la capella de Sant Nicolau o capella major.

A la mateixa capella hi havia la tomba de la seva mare, la reina Constança de Sicília (1248-1302), esposa de Pere el Gran.

4. Sebastián PUIG i PUIG, *Episcopologio barcinonense*, Barcelona, Editorial Balmes 1929, pàgs. 368-369.

5. Juan BASSEGODA NONELL, «La catedral de Barcelona, panteón real», *ABC*, Madrid, 2 de noviembre de 1998, pàg. 66.

6. Federico UDINA MARTORELL, «Los restos reales existentes en la catedral de Barcelona», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, año XIII, fascículo 1º, Año académico CCXXI, Barcelona, 1950, pàgs. 49-67.

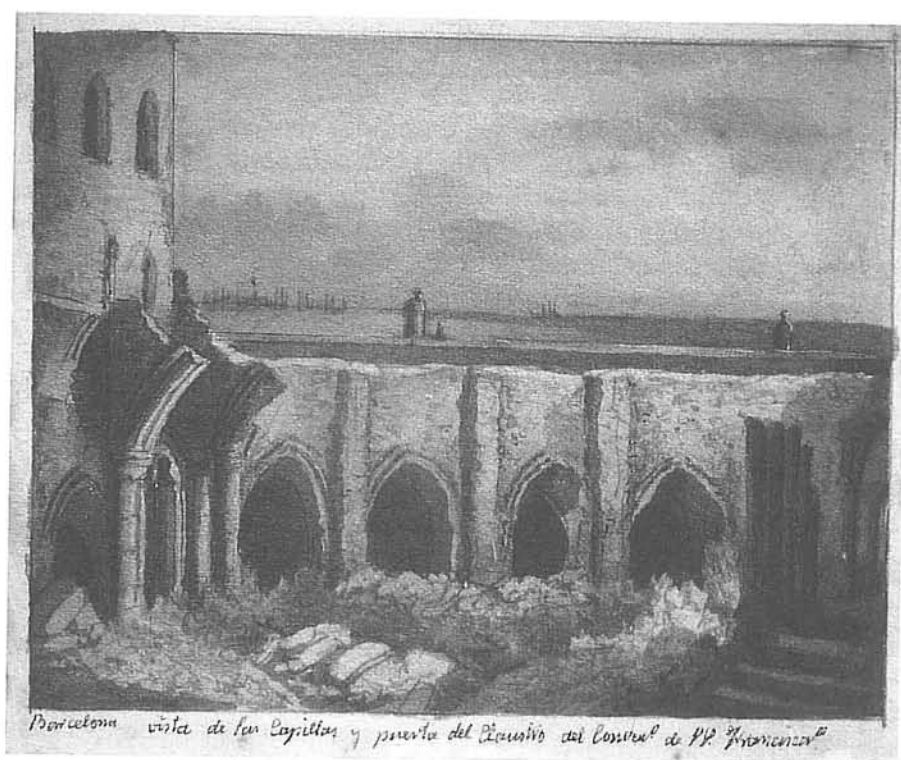


Fig. 1.- Josep de Mosteyrin, *Claustre de Fra Menors* (1879).

L'Infant Jaume I, comte d'Urgell, vescomte d'Àger, baró d'Entença, d'Antillon i d'Alcolea de Cinca, procurador general del Regne (1320-1347), fill d'Alfons IV d'Aragó, tercer Comte de Barcelona d'aquest nom i de Teresa d'Entença, morí a Barcelona el 15 de novembre de 1347 i deixà escrit en el testament que volia ser enterrat al convent, per ell fundat, de Fra Menors de Balaguer. Ho va ser al de Barcelona, primer a l'altar major i després a la capella reial, de Santa Isabel o del Santíssim Sagrament. El cenotafi del primer enterrament a la capella major, conservat fins la destrucció de 1837, presentava l'escut partit del príncep amb els pals d'Aragó i l'escacat d'Urgell.

La Reina Maria de Xipre i de Jerusalem, filla del rei Hug III i d'Isabel d'Ibelin fou muller de Jaume II, el Just, morí a Barcelona el 10 de setembre de 1322 i, per voluntat testamentària, va ser enterrada al cor de Fra Menors el 1322, on restà fins l'any 1410, en què va ser traslladat el sepulcre de marbre a l'altar major o de Sant Nicolau de Bari.

Sibilla de Fortià (†1406), quarta esposa de Pere IV d'Aragó, tercer Comte de Barcelona d'aquest nom, reposà igualment a Fra Menors de Barcelona, a la mateixa capella major en el sepulcre que havia estat del rei Alfons IV el Benigne i que quedà buit en traslladar-se el cos del rei Alfons IV al convent de Fra Menors de Lleida el

1369, complint-se així la seva voluntat testamentària. El cos del Benigne passà el 1646 a la Seu Vella de Lleida després de la demolició del convent de Fra Menors. El 1773 anà a Sant Llorenç, quan la Seu Vella encara era caserna militar, i el 1781 a la cripta de la Seu Nova. El 1986 tornà a la restaurada seu Vella.

Es suposava que el sepulcre de la reina va ser cobert amb una estàtua jacent conservada avui dia al Museu Nacional d'Art de Catalunya.⁷ Afirmació rectificada en atribuir-se, com més avall es dirà, l'escultura a la tomba de Leonor de Xipre.

L'Infant Frederic morí, a poc de néixer, el 31 de juliol de 1320, era germà de Pere IV i de Jaime I d'Urgell i va ser sebollit a la capella de Santa Isabel o capella reial de la mateixa església, en un sepulcre de marbre amb estàtua jacent amb l'escut reial i el dels Entença.

La primera exclaustació

L'any 1822 els frares del sac foren exclaustats per primera vegada i durant uns anys l'església restà abandonada. Segons els testimonis del franciscà exclaustat Fra Salvador Mestres, els cossos dels reis de la capella major estigueren en primer lloc en sepulcres de pedra i després es col·locaren en taüts de fusta, perquè en retornar el frares el 1828 es va fer un nou altar major que no permeté colocar les tombes reials amb la mateixa disposició que abans de 1822. Aleshores, dintre de caixes de fusta, es situaren en una cambra magatzem de la sagristia, al costat de l'escala.

Altres enterraments a Fra Menors

Segons el pare Berard Comes, historiador dels franciscans en el seu *Libro Vero* escrit el 1721,⁸ hi havia altres enterraments reials a Fra Menors dels que no consten dades exactes, llevat del cas d'Alfons IV el Benigne, portat després a Lleida.

En unes aquarel·les de Josep de Mosteyrin pintades el 1879, de la col·lecció de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, es poden veure diverses panoràmiques de l'església i del claustre, una escena idealitzada del convent de Fra Menors derruït i de les tombes reials. Mosteyrin ho va pintar 42 anys després de l'enderroc del convent i per tant no és un dibuix del natural, sinó fet a través de descripcions de contemporanis de la destrucció. En una nota a peu de la pintura es parla de les tombes dels Entença i de la imatge jacent i coronada de Leonor d'Aragó o de Prades, filla de l'Infant Pere, comte de Prades i de Ribagorça i de Joana de Foix, i per tant néta de Jaume II i Blanca d'Anjou. Leonor o Elionor d'Aragó es casà amb Pere

7. J. AINAUD; J. GUDIOL, F. P. VERRIÉ, *La ciudad de Barcelona, Catálogo Monumental de España*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1947, vol. I, p. 104; vol. II, fig. 644.

8. Fray BERARDO COMES, O. F. M., «Libro vero e original de las antigüedades de esta ciudad, fundación del convento, grandezas y obsequios con que los barceloneses se esmeraron en el favor y erección de la iglesia, claustro y religión de N. S. P. S. Francisco de Barcelona», *Revista de la Asociación Artística Arqueológica Barcelonesa*, vol. I, Barcelona, 1898-1900, pàgs. 28-747.



Fig. 2.- Aquarel·la de Josep de Mosteyrin (1879), *Claustre de Fra Menors en ruïnes*.

de Lusignan, comte de Trípoli, el qual heretà el regne de Xipre el 1360 amb el nom de Pere I. Del matrimoni nasqué Pere II.

El 1381, Leonor, després de la mort del marit, va ser expulsada de Xipre pels genovesos i el rei Pere el Cerimoniós, cosí germà d'ella, la va fer venir a Barcelona on residí en una casa del carrer de Mercaders en la que va morir el 26 de desembre de 1416, essent enterrada al convent de Fra Menors, vestida amb l'hàbit de terciària franciscana, assistint a la cerimònia les reines Maria, esposa del Magnànim, Violant i Margarida de Prades, vídues respectivament de Joan I i de Martí l'Humà, ultra les abadesses de Valldonzella i de Pedralbes, tal com va descriure Agustí Duran i Sanpere a *Barcelona i la seva història*.⁹

L'aquarel·la de Mosteyrin correspon exactament a l'estàtua jacent d'alabastre atribuïda a Sibil·la de Fortià conservada al Museu Nacional d'Art de Catalunya, procedent del Museu Lapidari de la Comissió Provincial de Monuments a la capella de Santa Àgata, on l'havia catalogat erròniament Antoni Elias de Molins.¹⁰ La corona

9. Agustí DURAN i SANPERE, «Elinor d'Aragó, reina de Xipre», *Barcelona i la seva història*, II, Curial, Barcelona, 1973, pàgs. 592-599.

10. Antoni ELIAS de MOLINS, *Catálogo del Museo Provincial de Antigüedades*, Barcelona, 1888, pàg. 159, n° 898.

reial va fer pensar en l'atribució a Sibil·la de Fortià però Leonor d'Aragó tenia dret igualment a dita corona per ser l'esposa del rei de Xipre. Pere Miquel Carbonell i des Soler afirma a *Cròniques d'Espanya* que Leonor de Xipre manà personalment fer el sepulcre de marbre i ser enterrada a Fra Menors. El seu pare l'infant Pere es va fer franciscà el 1358.

Tot amb tot Pròsper de Bofarull a *Los condes de Barcelona vindicados* fa referència solament al rei Alfons III, a les tres reines i als dos prínceps. El mateix opina Frederic Udina Martorell en el seu completíssim treball de 1950.

Ultra les tombes de personatges reials hi hagué a Sant Francesc més d'un centenar de laudes sepulcrales de persones no pertanyents a la reialesa.

La segona exclaustació

Per segona i definitiva vegada el convent i l'església van ser saquejats i incendiats el 25 de juliol de 1835. Després l'edifici es convertí en quarter del Primer Batalló de la Milícia Nacional. Un gravat de F. X. Parcerisa mostra, en el llibre de J. Piferrer *Recuerdos y Bellezas de España* (1839),¹¹ un angle del claustre amb un grup de milicians en actituds desembarassades. Piferrer descriu el que restava del convent dos anys després de l'inici de l'enderroc. Explica com les antigues lloses sepulcrales rodaren empeses i trepitjades per la ignorància i les mans irreverents, com remenaren les cendres d'un descendent dels Entença i de la Reina de Xipre, Elionor d'Aragó. En aquest relat sembla inspirada l'aquarel·la de Mosteyrin abans mencionada.

Encara hi ha un testimoni anterior dels enterraments reials, és el que donà Francisco de Zamora en la descripció dels seus *Viajes hechos en Cataluña* entre 1784 i 1786.¹² Menciona les tombes d'Alfons el Liberal, de Constança de Sicília, Maria de Xipre, Sibil·la de Fortià, Elionor, reina de Xipre i de Jerusalem, els prínceps Jaume i Frederic. També menciona la sepultura del príncep Pere (1378-1379), fill primogènit del Cerimoniós i de Sibil·la de Fortià, del qual no en diuen res els altres autors. Les restes mortals d'aquest príncep foren traslladades al monestir de Poblet.

Les restes reials de Fra Menors

Tot plegat sembla indicar que les restes reials que finalment foren traslladades a la catedral són les del Rei d'Aragó Alfons el Franc o el Liberal, les reines d'Aragó Constança de Sicília, Maria de Xipre i Sibil·la de Fortià, la reina de Xipre Leonor d'Aragó o de Prades, i els prínceps Jaume, comte d'Urgell Frederic el seu germà, fills d'Alfons el Benigne.

11. Pablo PIFERRER, *Recuerdos y Bellezas de España, I. Cataluña*, 1a. parte, Imp. J. Verdaguer, Barcelona, 1939, pàgs. 82-85.

12. Francisco de ZAMORA, *Diario de los viajes hechos en Cataluña (1781-1788)*, Curial, Barcelona, 1973, pàg. 482.

La presència del cos de Leonor de Xipre a Fra Menors va ser estudiada i documentada per Nicolau d'Olwer el 1926,¹³ Enric Bagué el 1936¹⁴ i Agustí Duran i Sanpere el 1959.¹⁵ Aquest darrer autor reuní tota la informació al ja citat *Barcelona i la seva història*, II (1973).

Malgrat aquestes evidències l'estàtua jacent de Leonor d'Aragó ha estat atribuïda a Sibil·la de Fortià i també a Maria de Xipre, tal com pot veure's a la veu corresponent de l'*Enciclopèdia Catalana*, vol. IX, pàgina 603 i a la pàgina 220 del volum «Escultura antiga i medieval» de la col·lecció *Art de Catalunya* d'Edicions l'Isard, Barcelona, 1997.

Recuperació dels reials ossos

L'Ajuntament de Barcelona comissionà l'any 1835 a Joaquim Rovira i Clavé, alcalde de barri i a Jaume Rigalt i Alberch, notari, per tal que recuperessin les restes dels reis. Actuaren el mateix mes de juliol de 1835 i, davant la impossibilitat d'endur-se'n totes les restes reials, es limitaren a paredar la cambra on s'havien dipositat els taüts de fusta.

Poques hores després d'aquesta visita un escamot de membres del batalló de Milícies Nacionals penetrà a la cambra, obrí els sarcòfags i escampà els ossos pel pati ajardinat del convent. Un cop retirats els milicians, Rigalt i Rovira tornaren al lloc però solament pogueren reunir els ossos dispersos i guardar-los en una tomba buida del temple, cobrint-la amb una llosa. La mòmia de la reina Leonor de Xipre restà a la seva tomba fins una segona visita de Rigalt que va dur-la a la Casa de Caritat, des d'on passà al monestir de Pedralbes i després al convent de Sant Francesc de Vic on va ser destruïda, ensems que tot el convent, en els fets revolucionaris de juliol de 1936, segons informació obtinguda pel Sr. Xavier Montesa l'estiu de 1999.

Demolició de Fra Menors

Les lleis desamortitzadores de 1836 acabaren amb les demolicions dels convents de Santa Caterina, Sant Josep i Fra Menors. El 10 de febrer de 1837, essent imminent la demolició del convent i església de Fra Menors, la Reial Acadèmia de Bones Lletres instà a l'Ajuntament per tal que prenguéssin alguna mesura al respecte i fes portar els ossos reials al cementiri de la ciutat o a qualsevol altre lloc decent i digne. Cinc dies després l'Ajuntament acordà enviar novament als Srs. Rovira i Rigalt a Fra Menors, per recollir els ossos i lliurar-los a l'Acadèmia de Bones Lletres perquè els col·loqués correctament en lloc adequat. Els comissionats tornaren a Fra Menors,

13. Lluís NICOLAU D'OLWER, *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània Oriental*, Barcelona, 1926.

14. Enric BAGUÉ, «Notes sobre la reina Elionor de Xipre des del seu retorn a Catalunya fins a la seva mort (1381-1416)», *Homenatge a A. Rubió i Lluch*, vol. III, Miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics, Estudis Universitaris Catalans, Barcelona, 1936.

15. Agustí DURAN i SANPERE, *Germinabit*, Barcelona, febrer de 1959.

en aquell moment en fase de demolició i, amb gran sorpresa, trobaren buida la sepultura on havien deixat les restes dels reis.

Pel juliol de 1837 el contractista encarregat de l'enderroc, el francès Jacques Vassal, comunicà a l'Ajuntament que havia trobat els ossos dintre d'uns sacs i demanava instruccions al respecte. També deia que juntament amb els ossos hi havia un petit ceptre. Aleshores l'Ajuntament encarregà a Joan Agell i Torrents (1809-1868), professor de química i física, que recollís els sacs amb els ossos. Així ho va fer, per bé que no trobà el ceptre descrit per Vassal i diposità el sac a l'arxiu municipal, segons consta en la declaració continguda en l'expedient nº 655, secció 1a, any 1848 de l'Arxiu Municipal Administratiu. Una declaració escrita de Vassal a l'Ajuntament confirma l'informe de Joan Agell.

L'arxiu municipal

Onze anys després, a les darreries de 1848, es decidí l'arranjament de l'arxiu municipal, feina encarregada als arxivers Ramon Muns i Serinyà (1793-1856) i Antoni Brunet, els quals trobaren els sacs amagats dintre d'un armari i ho comunicaren als seus superiors fent menció de què es tractava dels sacs que, procedents de Fra Menors, havien arribat a l'arxiu el 1837. Sugerien que fossin decorosament enterrats a la catedral o en altre lloc digne. Va ser designat jutge instructor de l'expedient obert per ordre de l'Alcalde el regidor Ramon Sampons, amb la comesa de determinar la procedència de les restes humanes dipositades a l'arxiu municipal. Es recolliren les declaracions dels Srs. Agell, Vassal i també del franciscà exclaustat Fra Salvador Mestres, aleshores catedràtic de la Universitat, al qual es mostrà el contigut dels sacs, on pogué trobar un fragment de tela amb el que foren embolcallats els ossos al convent de Fra Menors, fet que li confirmà l'autenticitat dels ossos reials. En l'expedient hi figura també un informe dels metges forenses Francesc Tresserra i Gaietà López de Acevedo on diuen que no era possible formar un esquelet sencer amb els ossos recollits, que eren, però, de diversos cadàvers de molta antiguitat.

El regidor Sampons informà a l'Alcalde que hi havia indicis vehements de què els ossos eren de persones reials, que procedien de Fra Menors, d'on foren retirats el 1837, mentre proposava que es guardessin en una caixa tancada amb clau i segellada amb el segell de l'Alcaldia, dipositada a la capella de l'Ajuntament, en espera d'ulterior decisió i que es comunicués al Batlle General del Reial Patrimoni de Catalunya l'existència de les reials relíquies per tal que ho elevés a coneixement de S.M. la Reina, a l'espera de la Reial disposició corresponent.

Restes reials a la capella de l'ajuntament i a la Batllia

Es va fer el trasllat a la capella de l'Ajuntament el novembre de 1849 i es féu càrrec de la caixa el capellà mossèn Marià Rodríguez. També es comunicà el fet a la Batllia del Reial Patrimoni.

El 7 de desembre de 1849 una Reial Ordre disposà que el Batlle General de Catalunya rebés la caixa i la custodiés a l'arxiu de la Batllia mentre es preparava el pressupost d'una urna adequada per situar-la en una església principal de Barcelona. El Batlle General designà a l'arxiver de la Batllia, Santiago Caldas, per tal que es fes càrrec de les despulles reials. També informà al Governador Eclesiàstic del Bisbat, en ausència del bisbe, per tal que designés el lloc i el moment més adequat per l'enterrament.

Aquesta documentació es troba en l'Expedient 174, Sèrie Carpetes vermelles nº 107, de la Secció Batllia del Reial Patrimoni, any 1849, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

El Capítol de la catedral de Barcelona, a invitació del Bisbat, manifestà, el 5 de gener de 1850, que es consideraria molt honorat de poder acollir les despulles reials a la catedral i que es demanés al Batlle del Reial Patrimoni el tipus d'urna més adequat per a la instal·lació definitiva.¹⁶

El 31 de gener de 1850 la caixa segellada va ser lliurada a la Batllia del Reial Patrimoni i va ingressar al seu arxiu. La caixa contenia quatre sacs amb ossos agrupats segons el criteri dels dos metges forenses que els examinaren.

Duia un rètol amb el text següent: «Contiene este cajón los restos humanos que por presumirse peretenecieron a algunos príncipes de la casa de Aragón y en virtud de especial acuerdo del Excmo. Ayuntamiento recogió en el año de 1837 don Juan Agell y otro de los señores concejales, con motivo del derribo del ex-convento e iglesia de San Francisco de Asís de esta ciudad y mandó trasladar en depósito a este Archivo Municipal, sobre cuya procedencia vierte hoy, 1 de enero de 1849, expediente gubernativo ante el Sr. Teniente de Alcalde don Ramón Sampons. Todo lo cual fue comunicado el mismo día a la Intendencia General de la Real Casa».

La Reial Ordre de 7 de desembre de 1849 disposà l'entrega de la caixa a la Batllia i la redacció del projecte de nova sepultura. En contacte amb el Capítol Catedral s'encarregaren quatre projectes diferents que preparà Josep Bover i Mas (1770-1866), escultor de Sa Majestat.

Els projectes d'urnes sepulcral

Foren quatre. El primer a base d'una sola urna, el segon amb dues situades a la capella que va ser de la Immaculada al claustre de la catedral, el tercer amb dos taüts de fusta coberts de vellut, a semblança de les tombes dels suposats comtes Ramon Berenguer el Vell i Almodis i el quart amb un sol taüt de fusta de caoba igualment folrat de vellut.

El comissionat per la Batllia General, els canonges, l'escultor i els seus col·laboradors recomanaren la segona solució, que per cert era la més cara, amb una estimació de cost de deu mil rals. En cas de semblar excessiu el cost recomanaven la quarta solució i la col·locació del taüt a la capella del palau Reial de Barcelona, tal

16. Llibre d'Actes Capitulars, 5 de febrer de 1844-31 de desembre de 1853, Arxiu Capitular de Barcelona, folis 215, 245 i 298.

com s'havia fet amb les restes del comte Ramon Berenguer III a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. En aquell moment l'Arxiu era instal·lat al palau de la Generalitat on restà fins a 1853 en que passà al palau del Lloctinent. La tomba de Ramon Berenguer III va ser instal·lada al monestir de Ripoll després de la restauració de 1886.

Els projectes foren enviats a Madrid el 9 de juliol de 1850 i la Reial Intendència resolgué aprovar el segon projecte. En sessió del 30 de setembre de 1850 el canonge Dr. Isidre Vallès comunicà que la Casa Reial havia aprovat el pressupost de les tombes que es tenien d'instal·lar a la capella de la Immaculada. Un any després, el juliol de 1851, estaven enllestides les urnes i la Batllia demanà a la Reial Acadèmia de Bones Lletres que redactés les corresponents inscripcions i que es fixés la data del trasllat, que s'havia de fer segons una Reial Ordre de 20 de setembre de 1851.

Mentre seguien les gestions, els comissionats comprovaren que els murs de l'antiga capella de la Immaculada, establerta el 1566, en la que va ser de Sant Jaume, el Menor i Sant Felip, apòstols, estaven degradats i bruts després del trasllat de l'altar de la Puríssima a l'interior de la seu el 1847. En sessió de 11 de febrer de 1848, el Capítol Catedral acordà reparar els murs de dita capella. Es demanà a la Batllia un augment de pressupost per adecentar-la i pel trasllat, que es faria en un cotxe acompanyat d'altres dos, on hi anirien els comissionats de la Batllia i del Capítol Catedral. En ofici de 29 d'octubre de 1851 la Reial Acadèmia de Bones Lletres envià a la Batllia els textos de les dues làpides en llatí i en castellà.

En sessió del Capítol Catedral de 5 de gener de 1852 es llegí un ofici del Batlle del Reial Patrimoni en què es demanava la data per a fer el trasllat de les restes dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó d'acord amb el que s'havia convigut amb els canonges obrers. El Bisbe, Josep Domènec Costa i Borràs, manifestà que seria molt convenient que el trasllat es fes amb tota pompa i aparat. Es designà una comissió a tal efecte per organitzar la processó solemne i que es redactés una acta per a l'arxiu diocesà.

Trasllat a la catedral

Una nova Reial Ordre de 31 de març de 1852 disposà que el trasllat es fes de manera discreta i que les tombes es situessin al claustre. S'efectuà el 20 d'abril de 1852 per bé que inicialment havia estat previst pel dijous dia 15 d'abril a les 11.00 hores. En la cerimònia de trasllat i enterrament estigueren presents el Gentilhome de Sa Majestat, Batlle General i Administrador del Reial Patrimoni a Catalunya, Francesc de Jaques Navarro, l'Interventor i Arxiver del Patrimoni Pere Lagüey i Santiago Caldas i els canonges Tomàs de Puigguirguer, Tomàs Escaler i Isidre Valls.

El Batlle disposà que l'Arxiver mostrés els dos taüts de plom que fins aleshores estigueren a l'Arxiu de la Batllia i en els que hi figuraven els noms del rei, prínceps i reines procedents de Fra Menors. El Batlle ordenà col·locar els taüts en el seu cotxe de luxe i, acompanyat d'altres dos cotxes amb els delegats de la Batllia i els canonges designats pel Capítol, passaren de la Batllia del Reial Patrimoni a la planta baixa del Palau Reial aleshores a la plaça del Palau, edifici destruït per un incendi el 1875, als claustres de la catedral. En arribar a la capella antiga de la Immacula-



Fig. 4.- Les tombes reials instal·lades el 1852 a la capella dels Màrtirs del claustre.

da el Batlle disposà que s'obrissin els taüts de plom per tal que els presents poguessin veure els ossos reials. Després foren novament tancats i lliurats als canonges que disposaren el seu enterrament en les dues urnes als murs laterals de la capella. Tot seguit s'aixecà acta dels fets que va ser firmada pels assistents, dos testimonis veïns de Barcelona i l'escribà Jaume Burgueresol, que donà fe de tot plegat.

Les tombes es situaren damunt per mòdols en els murs laterals de la capella que, inicialment, ve ser de Sant Felip i Sant Jaume el Menor, apòstols, patrons del Gremi d'Arquitectes, Mestres de Cases, Talladors, Picadors de Pedres i Molers.¹⁷ Un cop enllestida la cerimònia es comunicà a la Reial Casa en ofici de 26 d'abril de 1852 enviant-se l'acta de la cerimònia.

Les urnes són de marbre, obra de l'escultor Josep Bover i Mas i estan capçades amb la corona reial damunt d'un coixí. Mesuren 0,7 m d'amplada, 0,5 m d'alça-

17. Juan BASSEGODA NONELL, «El gremio de arquitectos en la catedral de Barcelona», *San Jorge*, 94, Revista de la Diputación Provincial, Barcelona, 1974.

da i 0,4 m de fons i les suporten unes mènsules decorades amb motius foliacis. Dues làpides sota de cada tomba especifiquen els personatges enterrats a cada una d'elles. A l'esquerra el rei i els dos prínceps i, a la dreta, les reines.

El text de les làpides redactat pel president de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Pròsper de Bofarull, és el següent:

D. O. M. ALPHONSI III REG. ARAGONIAE, JACOBI ET FEDERICI PRINCIPUM QUI VITA FUNCTI SAECULIS XIII ET XIV. PRIMUM IN ECCLESIA NUNC DIRUTA F. F. M. M. BARCINON. TUMULATI EXTITERUNT. EXUVIAR PIETATI AC SUMPTIBUS ELISABETH II HISPAN. REGINAE PLAUDENTE HUIUS ALMAE SEDIS CANONIC. SENATU HUC TRASLATE FUERE ANNO DNI. MDCCCLII.

La versió en castellà del mateix Bofarull era, segons l'ofici de l'Acadèmia de 29 d'octubre de 1851, dirigit al Batlle Administrador General del Reial Patrimoni de Catalunya, la següent:

«Reinando en España –Doña Isabel II– (Q. D. G.) –por su piedad y a sus expensas– los restos mortales –de Alfonso III y de Jaime y Federico– príncipes de la casa de Aragón– fallecidos en los siglos XIII y XIV –que descansaban en la iglesia– hoy demolida –de Menores Observantes– de Barcelona –fueron trasladados– según deseos del M. I. Cabildo –Catedral, a este sitio– en el año MDCCCLII.»

La làpida de les reines té el text llatí següent:

D. O. M. CONSTANTIAE MARIAE ET SIBILLAE REGINARUM ARAGONIAE QUAE CUM OBIISSENT SAECULIS XIV ET XV PRIUS IN TEMPLO NUNC DIRUTO SANCTI FRANCISCI ASSISII BARCINON. TUMULATAE EXTITERUNT. EXUVIAE PIETAT AC SUMPTIBUS ELISABETH II HISPAN. REGINAE PLAUDENTE HUIUS ALMAE SEDIS CANONICI. SENATU HUC TRASLATE FUERE ANNO DNI MDCCCLII.

La versió castellana de Bofarull és la que segueix: reinando en España –Doña Isabel II– (Q. D. G.) –por su piedad y a sus expensas– los restos mortales –de Constància, María y Sibila–Reinas de Aragón– que fallecieron en los siglos XIV y XV y fueron sepultados en el Templo –ahora derruido– de San Francisco de Asís de Barcelona–han sido trasladados –según deseos del M. I. Cabildo– Catedral, a este sitio –en el año MDCCCLII.»

L'estudi de Frederic Udina

L'any 1946, mentre el prof. Frederic Udina i Martorell procedia a la catalogació de les sèries del Reial Patrimoni conservades a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, aleshores al Palau del Lloctinent al carrer dels Comtes de Barcelona, va topar-se amb l'expediente 174 titulat *Restos de personas Reales de la Casa de Aragón*. El 1950, quan era pròxim el trasllat de les restes dels Reis d'Aragó de la catedral de Tarragona al monestir de Poblet publicà l'anteriorment mencionat article al *Boletín* de l'Acadèmia de Bones Lletres, base dels estudis posteriors.



Fig. 3.- Frederic Marès al seu Museu amb les estàtues jacents (maig de 1990).

Proposta de tombes definitives

El 19 d'abril de 1988, cent trenta-sis anys després del trasllat des de l'Ajuntament i cent cinquanta-tres després de la profanació de Fra Menors, la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, en sessió plenària ordinària, a suggerència de l'acadèmic Dr. Angel Fàbrega i Grau, canonge de la seu barcelonina, acordà, per unanimitat, sumar-se a les iniciatives en ocasió del Mil·lenari de Catalunya amb la proposta de redactar un projecte tendent a situar les tombes dels reis a l'interior de la catedral en lloc preferent i en uns sepulcres nous.¹⁸

El 21 de setembre de 1989 el President de la Generalitat va rebre en audiència a la Junta de Govern de l'Acadèmia. El president Sr. Frederic Marès i Deulovol no pogué assistir per motius de salut i disposà que acompanyés a la Junta l'acadèmic i arquitecte de la catedral Joan Bassegoda i Nonell, per tal de tractar de les noves tombes reials. El 2 d'octubre el Sr. Marès s'adreçà al President Pujol reiterant-li el seu interès en l'assumpte. A la sessió acadèmica del 18 d'octubre es donà compte de la visita i de l'oferiment del President Pujol de posar-se en contacte amb la Casa Reial per veure la millor forma de conduir el projecte.

L'arquitecte de la catedral redactà un primer projecte de dues tombes sobre mènsules i l'escut reial en la cara frontal.

18. Llibre d'Actes, Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Sessió de 19 d'abril de 1988.

El 17 de gener de 1990 va ser elegit president de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi l'arquitecte de la catedral Sr. Bassegoda, el qual en el seu programa d'activitats previ a les eleccions va incloure com a assumpte primordial el projecte de les noves tombes. En la mateixa sessió el secretari de l'Acadèmia informà que s'havia mantingut una conversa amb elaleshores Director General del Patrimoni, Sr. Eduard Carbonell, el qual havia conegut la decisió del President de la Generalitat de posar en marxa el projecte, que comptava també amb el recolzament de la Reial Acadèmia de Bones Lletres.

L'11 de febrer de 1990 s'envià a la Direcció General el pressupost del projecte, que s'havia modificat perquè el Sr. Marès oferí cedir dues escultures seves que representen sengles figures jacsents, un rei i una reina. Aquestes escultures mesuren 0,97 x 0,27 x 0,19 m. Es van fer el 1943 com a model per el projecte de les tombes reials del monestir de Poblet. Les estàtues definitives del mausoleu pobletà van ser inaugurades el juny de 1952, en complir-se l'acord del trasllat de Tarragona a Poblet de 25 de maig de 1942.

Les dues figures model havien estat obsequiades pel senyor Marès a una autoritat del Ministeri d'Educació i, un cop mort el receptor de l'obsequi, els hereus van vendre les estàtues a un antiquari. En un dels seus habituals passeigs pel barri vell de Madrid, previs a la sessions de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, de la que el senyor Marès era numerari, va veure les escultures en un aparador d'una botiga d'antiguitats i les va comprar per tal que figuressin en el seu museu de Barcelona.

Aquestes són les que va oferir a l'arquitecte de la catedral i originaren la modificació del projecte inicial. En una visita al Museu, el 10 de maig de 1990, el senyor Marès mostrà les estàtues jacsents a dit arquitecte i li permeté fotografiar-les i prendre'n les mides.

A la sessió acadèmica del 16 de maig es donà compte de l'estat del projecte modificat, el qual novament es comentà en la sessió de 20 de gener de 1993, tres anys després, i s'informà de l'estat de les gestions a la Generalitat i a la Casa Reial.

L'assumpte quedà però en un punt mort en no disposar-se de les quantitats pressupostades. L'activitat entorn del projecte es revifà quan l'Associació Monàrquica Europea, a través del seu president Sr. Francesc X. Montesa, prèvia consulta amb l'Acadèmia de Sant Jordi, s'adreçà el 2 de gener de 1997 al Cap de la Casa de S.M. el Rei, José Fernando de Almansa Moreno-Baseda, vescompte del Castillo de Almansa, per tal de sol·licitar el beneplàcit de Sa Majestat el Rei per poder proseguir les accions tendents a la realització del projecte. La Secretaria General de la Casa Reial acusà rebut de la carta i transmeté el seu contingut al Cardenal Arquebisbe de Barcelona. El Cardenal demanà l'opinió del Capítol Catedral, el qual manifestà que no s'oposaria al trasllat de les tombes.

En conseqüència, els plànols, memòria i pressupost del projecte de noves tombes es va enllestir el 9 de juny de 1997¹⁹ i tot seguit se'n lliuraren exemplars al Capítol Catedral i a la Casa Reial.

19. Joan BASSEGODA i NONELL, Projecte de trasllat de les tombes reials de la seu de Barcelona, Memòria Descriptiva, Barcelona, 9 de juny de 1997.

El projecte es va elaborar a la Reial Càtedra Gaudí de la Universitat Politècnica de Catalunya dirigida per l'arquitecte de la catedral, amb intervenció en la redacció i composició del plànols dels arquitectes col·laboradors de la Càtedra, Bibiana Sciortino i Mario Andruet.

En sessió de 18 de juny l'Acadèmia de Sant Jordi acordà demanar al Museu Marès l'autorització per tal de poder tenir unes rèpliques de les estàtues jacentes i ho féu per escrit el 26 de juny. El 4 de juliol la directora del Museu Marès, Dra. Pilar Vélez i Vicente, comunicà a l'Acadèmia que el Consell Assessor del Museu, en reunió de 3 de juliol, havia acordat autoritzar la rèplica de les dues escultures que figuren al Museu amb els números de catàleg MFMB 3274-3275.

Munificència de la Generalitat de Catalunya

El 22 d'octubre de 1997 la Junta de Govern de l'Acadèmia de Sant Jordi va ser rebuda en audiència pel President Pujol al palau de la Generalitat. Hi assistí també el Conseller de Cultura Hon. Sr. Joan M. Pujals. El president manifestà que la Generalitat es faria càrrec de les despeses de les noves tombes i del trasllat de les despulles reials mitjançant una subvenció a l'Acadèmia.

En efecte, per Resolució nº 0101 GE del Conseller de Cultura de data 1 de juliol de 1998, s'atorgà a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi una subvenció pel trasllat de les tombes reials al nou emplaçament de la catedral.

Mentrestant s'havia procedit a la confecció de les dues tombes de forma paral·lel·lepèdica amb tapes de perfil triangular. En la cara externa de la tapa es situen les estàtues jacentes. Els sarcòfags recolzen en els murs de la catedral damunt dues mènsules esculturades i, en la part que es guarda la nau lateral de la catedral, les tombes presenten uns relleus amb decoració foliàcia i els corresponents escuts d'armes. A la tomba de l'esquerra l'escut del Comte-Rei Alfons II de Barcelona i III d'Aragó, d'or quatre pals de gules, timbrat de corona reial oberta.

A la tomba de la dreta els escuts de la Reina Constança de Sicília, caironat, partit en pal: 1er d'argent, una àguila de sable; 2on d'or, dos pals de gules (Aragó). El de Maria de Lusignan, la Reina de Xipre i de Jerusalem, en pal: 1er d'or dos pals de gules (Aragó); 2on truncat, 1er d'argent una creu potençada cantonada de quatre creuetes potençades d'or (Jerusalem); 2n faixat d'argent i atzur, les d'argent acompanyades de dues creuetes de sable, ressaltant sobre el tot un lleó de gules (Xipre) i, el de la Reina Sibilla de Fortià, partit en pal: 1er. d'or dos pals de gules (Aragó) i 2on faixat d'argent i sable (Fortià). En les formes en baix relleu no hi figuren els colors heràldics.

Els sarcòfags i les estàtues jacentes s'han forjat amb pedra artificial de formigó pastat amb beurada, vibrat i pigmentat de sorra de marbre blanc triturat i ciment blanc portland P-450. El pigmentat és del to de la pedra de marès de Montjuïc, suauement tractada a l'àcid a la superfície per tal de tenir la textura lleugerament rugosa de la pedra natural. Les mènsules i els sarcòfags estan armats amb acer inoxidable i incorporen unes tiges empotrades al mur de la catedral per una total fixació.

Aquestes peces, bastides segons el projecte successivament aprovat per l'Acadèmia de Sant Jordi, pel Capítol Catedral i pels Serveis de Patrimoni de l'Ajuntament i de la Generalitat, van ser realitzades als tallers especialitzats de Josep Peraire, S.L. de El Papiol (Baix Llobregat, Barcelona).

Trasllació de les restes reials

A les vuit del vespre del dimarts 13 d'octubre de 1998 es reuniren a la catedral el Degà de l'Excm. Capítol, els canonges arxiprest i fabriquier, l'acadèmic de Bones Lletres Dr. Frederic Udina Martorell, l'arquitecte i l'aparellador de la catedral, amb el Cancellier Secretari General de l'Arquebisbat de Barcelona, el qui actuà en qualitat de notari eclesiàstic per tal de donar fe de les actuacions destinades al trasllat de les restes dels reis a les noves tombes.

El text de l'acta de la trasllació és el següent: «En l'any del Senyor de mil nou-cents noranta-vuit, el dia 13 d'octubre a les vuit del vespre, es procedeix al trasllat a l'interior de la Seu i a donar darrera sepultura a les despulles del Rei Alfons el Liberal, de les Reines Constança de Sicília, Maria de Xipre i Sibilla de Fortià, i dels prínceps Jaume i Frederic, fills d'Alfons el Benigne, que dipositats inicialment al convent franciscà de Fra Menors, darrera de la Muralla de Mar, foren traslladats l'any 1852 a la capella dels Màrtirs del claustre de la Catedral. En són testimonis el M.I. Dr. Joan Guiteras i Vilanova, degà del Capítol Catedral, el M.I. Dr. Francesc Xavier Bastida i Canal, canonge arxiprest de la Catedral, el M.I. Sr. Josep M. Aragonès i Rebollar, canonge fabriquier de la Catedral, l'Excm. Sr. Joan Bassegoda i Nonell, Arquitecte de la Catedral i l'Excm. Dr. Frederic Udina i Martorell, antic director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Les tombes en què s'han dipositat les despulles reials han estat projectades pel Sr. Joan Bassegoda, arquitecte de la Catedral i embellides amb estàtues jacents, l'esbós de les quals realitzà el Sr. Frederic Marès i Deulovol. El conjunt d'aquesta obra s'ha dut a terme gràcies a la munificència de la Generalitat de Catalunya a través de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. Signen la present acta el M.I. Dr. Joan Guiteras i Vilanova, Degà del Capítol Catedral, el M.I. Dr. Francesc Xavier Bastida i Canal, canonge arxiprest de la Catedral, el M.I. Sr. Josep M. Aragonès i Rebollar, canonge fabriquier de la Catedral, l'Excm. Sr. Joan Bassegoda i Nonell, arquitecte de la catedral, l'Excm. Dr. Frederic Udina i Martorell, antic director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i el Sr. Francesc Cuchí i Balada, aparellador de la Catedral. De tot això en dono fe com a Secretari General i Cancellier de l'Arquebisbat de Barcelona el dia tretze d'octubre de mil nou-cents noranta-vuit. Rvd. P. Enric Puig i Jofra, S.J.». Hi ha el segell de l'Arquebisbat.

L'acta reflecteix les actuacions desenvolupades el vespre del 13 d'octubre de 1998. Els permòdols i els sarcòfags havien estat fixats al mur corresponent de la nau lateral de l'Evangeli la setmana anterior, mentre les tapes amb les estàtues jacents seguien a la capella de la Mare de Déu del Roser del claustre, on havien estat dipositades quan arribaren dels tallers de El Papiol.

S'havien muntat unes bastides a la capella dels Màrtirs per fer accessibles les tombes. En primer lloc es va aixecar la tapa de la tomba del rei i dels prínceps i es

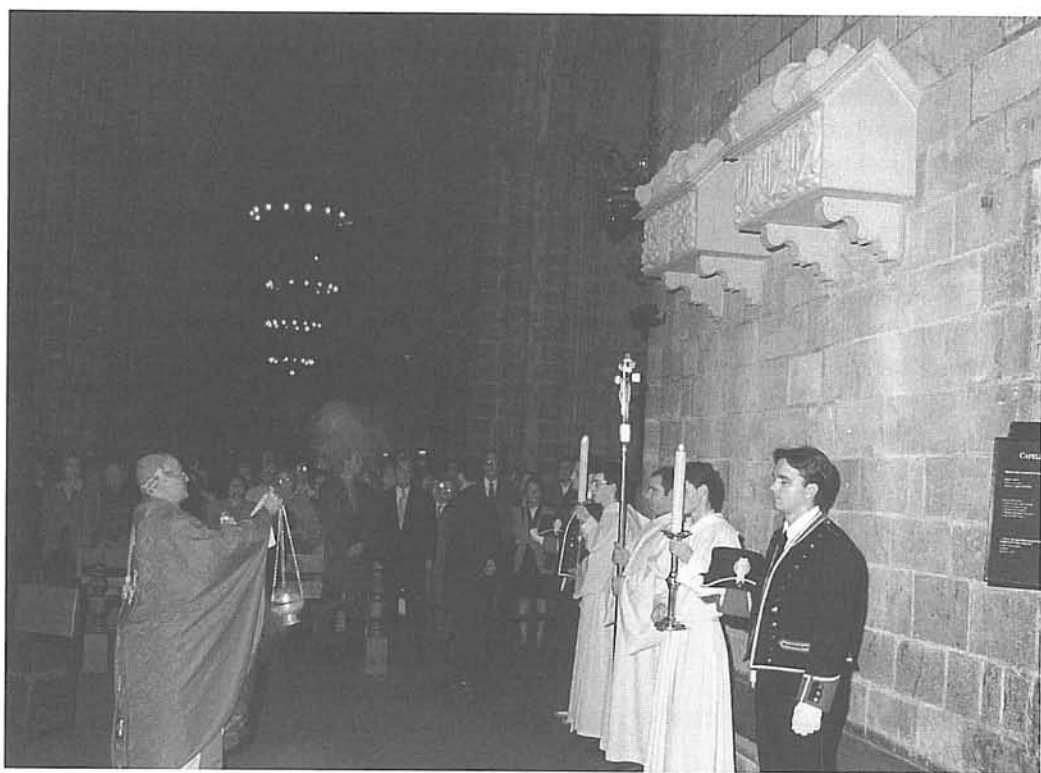


Fig. 5.- El Cardenal-Arquebisbe de Barcelona en el moment d'encensar les noves urnes funeràries el dia 15 d'octubre de 1998.

comprovà que no estava fixada amb ciment, sinó solament recolzada. A dintre del sarcòfag de pedra hi havia una caixa de plom que contenia els ossos. En l'angle inferior esquerre de la tapa de la caixa de plom es pogué observar un tall en forma de cua de milà que, en doblegar-se, permetia veure els ossos guardats a dintre.

Aquesta particularitat és fruit de l'escorcollament de totes les dependències i racons de la catedral el juliol de 1936, quan la seu quedà sense culte, incautada per la Generalitat. Aleshores, els arqueòlegs, com Agustí Duran i Sanpere, o els historiadors, com Josep Gudiol i Ricart, furgaren per tot arreu en busca de tantes coses que els havien estat sempre vedades de veure pels canonges, gelosos del tresors catedralicis. Comprovada l'existència dels ossos reials i extreta la caixa de plom, col·locaren altra volta la tapa del sepulcre però sense collar-la amb ciment.

Tot seguit la caixa de plom de la tomba del rei i prínceps es diposità en un carretó. Després s'intentà obrir la tomba de les reines, però el contractist de les obres Bartomeu Perna i els seus paletes trobaren que en aquest cas la tapa estava collada amb ciment. Es procedí curosament a treure el ciment i aixecar la tapa. Aleshores es trobà la segona caixa de plom intacta, el que vol dir que el 1936 només es va obrir una de les tombes.

Per cert que en els anys setanta els canonges de la catedral de Ciutadella a Menorca intentaren reclamar les restes del rei Alfons el Liberal, conqueridor de l'illa, per a enterrar-los a la catedral menorquina. Va ser aleshores quan l'arquebisbe, Dr. Narcís Jubany i Arnau, demanà a l'arxiver capitular Dr. Fàbrega que tractés de localitzar el testament del rei Alfons el Liberal, cosa que va aconseguir a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Dit testament²⁰ diu taxativament que el rei volia ser enterrat a Fra Menors de Barcelona. Amb tot, en aquella ocasió, es tornà a obrir la tomba del rei i es mostraren els ossos al canonge menorquí.

Les dues caixes de plom es situaren damunt del carretó i foren portades al peu de les noves tombes a l'interior de la seu. Foren muntades dalt de la bastida, dipositades a l'interior dels sarcòfags i, tot seguit, es procedí a tancar les tombes amb les tapes. A tres quarts de nou del vespre el trasllat s'acabà i, aleshores, damunt de la mesa de l'altar de la capella de les Ànimes es procedí a firmar l'acta del trasllat, més amunt transcrita, que va ser degudament protocolitzada.

Es feren les fotografies que completaren l'acta i que s'insereixen dintre de la il·lustració del present text.

Després de resar un Parnostre pels reis difunts es donà l'acte de trasllat i enterrament per acabat.

Cerimònia religiosa de benedicció de les noves tombes

A les vuit del vespre del dijous dia 15 d'octubre de 1998, festivitat de Santa Teresa de Jesús, fdra., el Cardenal Arquebisbe de Barcelona, Dr. Ricard Maria Carles i Gordó, celebrà a l'altar major de la catedral de Barcelona la missa en ocasió de la benedicció de les noves tombes. Assistí al Cardenal el Canceller Secretari General de l'Arquebisbat i membres del Capítol Catedral.

En lloc destacat, al peu de les trombes reials, estigueren en representació de Ses Majestats els Reis d'Espanya, S.A.R. la Infanta Cristina i l'Excm. Sr. Iñaki Urdangarín, Ducs de Palma de Mallorca i, en llocs preferents, el President de la Generalitat, Molt Honorable Sr. Jordi Pujol i Soley, el President del Parlament, Molt Honorable Sr. Joan Raventós i Carner, la Delegada del Govern a Catalunya, Excm. Sra. Julia García-Valdecasas Salgado, l'Excm. Sr. Manuel Giménez Abad, Consejero de Presidencia de la Diputación General de Aragón i l'Excmo. Sr. Don Víctor Suanzes Pardo, Teniente General Jefe de la Región Militar Pirenaica i demés autoritats i representacions.

Benedicció dels sepulcres

Després de l'Ofertori de la missa, del Prefaci i de la Pregària Eucarística, es procedí a la benedicció dels sepulcres.

20. Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Patrimoni. Pergamí Alfons el Liberal, nº 448 (1288).

El celebrant digué: «Preguem. Senyor Jesucrist, Vós, havent reposat tres dies al sepulcre, heu santificat les sepultures de tots els qui creuen en Vós, de tal manera que aquest lloc de repòs ens augmenta l'esperança de la resurrecció. Concediu als vostres servents, el rei Alfons el Liberal, les reines Constança de Sicília, Maria de Xipre i Sibil·la de Fortià i els prínceps Jaume i Frederic, de dormir en pau en aquesta sepultura i de reposar-hi fins el dia que Vós, que sou la resurrecció i la vida, resuscitant-los, els il·luminareu, perquè en el cel, a la claror de la vostra mirada, puguin contemplar la llum eterna. Us ho demanem a Vós, que viviu i regneu pels segles dels sgles. Amén».²¹

Dita la oració el celebrant aspergí els sepulcres amb aigua beneïda i després els encensà.

Tot seguit es resaren les pregàries finals i, acabada la cerimònia religiosa, el Cardenal Arquebisbe saludà a les autoritats i es retirà a la Sala Capítular.

Els Ducs de Palma de Mallorca foren acomiadats per les autoritats a la sortida de la catedral i es donà l'acte per acabat.

21. Ritual de la Santa Missa i Sepeli de les restes Reials a la catedral de Barcelona el 15 d'octubre de 1998, Arquebisbat de Barcelona, 1998.